

польської онімії, що прекрасно ілюструє рецензована нами книга, але й поетичною особою. Про останнє красномовно свідчить її присвята книги, а також подані motto до усіх розділів і численних підрозділів і навіть до заключення. Прекрасними словами Макса Герштенбергера про користь спостереження нічного зоряного неба та винятковий вплив його краси на людину і завершується рецензована книга.

Дмитро Бучко

**ЩЕДРИЙ УЖИНОК УЧЕНОГО. М. Л. Худаш, М. О. Демчук
„Походження українських карпатських і прикарпатських назв
населених пунктів (відантропонімії утворення)” (К, 1991),
М. Худаш “Українські карпатські і прикарпатські назви
населених пунктів (утворення від слов’янських автохтонних
відкомполітичних скорочених особових власних імен)” (К., 1995),
М. Худаш “Українські карпатські і прикарпатські назви
населених пунктів (утворення від відапелативних
антропонімів)” (Львів, 2004)**

Кінець ХХ – поч. ХХІ ст., тобто період незалежності України характеризується певним поживавленням у галузі україністики, в тому числі й української топономастики. Починаючи з 1990 р. в Україні було надруковано кілька монографічних досліджень, присвячених вивченню як ойконімів, так і гідронімів різних регіонів нашої держави. Однак найповніше за цей час досліджено ойконімію Карпат і Прикарпаття, і виняткова заслуга в цьому видатного українського ономаста, раніше антропоніміста, а від часу проголошення незалежності України ще й заслуженого топоніміста Михайла Лукича Худаша.

Завдяки його винятковій працездатності та цілеспрямованості, ним протягом дванадцяти років було написано й видано три фундаментальні монографії, загальний обсяг яких становить майже 70

др. арк. Усі вони присвячені вивченню відантропонімних ойконімів Карпат і Прикарпаття, включаючи Буковину, Західне Поділля, давню Лемківщину та Надсяння.

Першу книгу під назвою „Походження українських карпатських і прикарпатських назв населених пунктів (відантропонімні утворення)” він видав у співавторстві зі своєю аспіранткою М. Демчук. Ця книга стала своєрідним прологом до двох наступних індивідуальних книг М.Худаша, які теж присвячені вивченню українських відантропонімних ойконімів визначеної території, але з відмінними твірними словами.

У вступному розділі до першої з названих монографій М. Худаш висловлює свої погляди на стан розвитку української ойконімії, шляхи її творення, стан дослідження, актуальність вивчення і т. д. Автор слушно зауважує, що при вивченні ойконімів виняткове значення має проблема їх класифікації та етимологізації.

Ми повністю погоджуємося з ученим, що на початок 90-х років ХХ ст. „досягнення” українських топонімистів у ділянці вивчення української ойконімії були ще дуже скромні, до того ж рівень і діапазон наявних на той час досліджень, як пише автор, „вимагає значного поліпшення як у напрямку розширення масштабності конкретних джерельних досліджень, поглиблення їх тематики й проблематики, так і в напрямку розгортання розробки важливих актуальних ще належним чином не опрацьованих або спірних загальнотеоретичних ономастичних питань і проблем” (с. 3).

На сьогодні ситуація з вивченням української ойконімії дещо поліпшилася, оскільки з'явилися монографічні дослідження ойконімії Покуття (Д. Бучко, 1990), Рівненщини (Я. Пура, 1990), Опілля (В. Котович, 2002), Волинської обл. (В. Шульгач, 2003) та ін., захищені кандидатські дисертації, присвячені ареальному діяхронічному вивченню ойконімів України на *-иц*, *-іс* (З. Купчинська, 1993), на *-*јь*, *-*јє*, *-*ја* (Л. Радьо, 2004) та ін. Названі праці однак закривають лише мізерну частину тих прогалів, які існують в українській ономастиці взагалі та вивченні української ойконімії зокрема. І все ж названі монографічні дослідження, а також сотні статей, опублікованих за цей час у різних наукових виданнях, дають певну надію на поступове поліпшення стану діяхронічного та синхронічного вивчення української ойконімії. М. Худаш акцентує увагу дослідників також на

найактуальніших проблемах, які вимагають першочергової уваги та розв'язання. Йдеться насамперед про створення класифікації топонімів та встановлення наукових етимологій топонімів України. І хоча автор заявляє, що „класифікація ойконімів” не входить у завдання його наукових студій, однак аналізовані ним ойконіми названого регіону він поділяє на такі чотири групи:

1. Ойконіми, що походять від особових власних назв (антропонімів).

2. Ойконіми, що походять від загальних назв (апелятивів).

3. Ойконіми змішаного типу, що походять від сполучення антропоніма з апелятивом, або навпаки на зразок: *Степангород* або *Кам'янка-Струмилева* (тепер *Кам'янка-Бузька*).

4. Ойконіми неясного походження.

Подавши наведену класифікацію, автор тут же заявляє, що він „не ставив собі за мету подавати класифікацію ойконімів”, а лише зробив спробу визначити „основні генетичні різновиди ойконімів”, щоб таким чином чіткіше окреслити „теми дослідження поставлених завдань” (с. 8). А далі він пропонує поділяти виділені першу і другу групи ойконімів за генетичними ознаками ще на менші підгрупи. Так, українські відантропонімні ойконіми за генетичними ознаками автор поділяє на „два основні розряди утворень: а) ойконіми, утворені від особових назв (імен, прізвиськ, прізвищ) слов'янського автохтонного походження, б) ойконіми, утворені від особових назв (імен, прізвиськ, прізвищ) іншомовного походження (с. 15). Виділені групи ойконімів за генетичними ознаками учений пропонує ще поділяти на дрібніші підгрупи, наприклад: 1) ойконіми, утворені від слов'янських імен-комполіт; 2) ойконіми, утворені від слов'янських відкомполітних імен; 3) ойконіми, утворені від слов'янських відапелятивних особових імен.

Ойконіми, що походять від антропонімів іншомовного походження, учений групує згідно зі структурою церковно-християнських імен.

Поділяючи відантропонімні ойконіми на утворення, що походять від церковно-християнських імен та особових назв не церковно-християнського походження, до других автор зараховує чомусь ойконім *Ольгино*, що походить від сканд. *Helga* < *heila* „свята”.

Оскільки авторами першої книги є насамперед відомі антропонімісти, тому закономірно у своїй спільній праці вони багато місця приділили також характеристиці особових власних імен, як твірних слів досліджуваних ойконімів Карпат і Прикарпаття. В книзі детально аналізуються слов'янські композитні імена, визначаються найосновніші особливості їх складових компонентів, власне препозиційного та постпозиційного, а ще ілюструються способи різноманітних скорочень (усічень) цих членів. Автори подають аж дев'ять різних способів скорочень імен-композит, ілюструючи кожен з таких способів усічення достатньою кількістю переконливих прикладів (с. 26-28). Похвально, що учені здійснюють порівняно ґрунтовний аналіз випадків розрізнення відкомпозитних імен від співзвучних церковно-християнських особових імен. Дослідниками сформульовано також п'ять критеріїв, за якими відкомпозитні імена (гіпокористики) відрізняються від відапелятивних (с. 24-25). Запропоновані критерії є цілком прийнятними, переконливими і не викликають жодних застережень. Нам імпонує позиція учених, що окремі антропоніми можуть бути подвійної мотивації, різного походження, наприклад: *Блашко* < від Благославъ і Блажій, *Данько* < від Даньславъ і Данило, *Тихко* < від Тихомиръ і Тихин та под.

Не менш важливими для дослідників української топонімії є також окремі уваги учених щодо стратиграфії ойконімії. Ми повністю розділяємо викладену в книзі думку учених про непереконаливість твердження, запропонованого колись В. Ташицьким і підтриманого С. Роспондом, що топографічні, тобто відапелятивні, назви поселень є найдавнішими у слов'янській топонімії. Здійснене нами діакронічне вивчення ойконімії Покуття (Бучко Д. Походження назв населених пунктів Покуття, Львів, 1990), як зрештою й дані „Етимологічного словника літописних географічних назв Південної Русі” (Київ, 1985), не підтверджують цього положення польських учених.

Не можна оминути увагою ще одне твердження авторів книги, яке давно відстоюють дослідники української топонімії, що час першої фіксації ойконіма в писемній історичній пам'ятці не є датою заснування цього поселення, винятки з цього правила є лише одиничними. Кожне поселення завжди виникає на одне – два чи більше століть раніше від дати фіксації його назви в історичному документі. Винятково цінними для молодих ономастів, а також тих,

хто пробує чи планує досліджувати походження назв населених пунктів, є зразки встановлення, справді, наукових етимологій більшості назв поселень визначеної території, наприклад, ойконіма *Теребовль* (суч. *Теребовля*), що на Тернопільщині. Найчастіше назву цього населеного пункту дослідники виводять від давньоруського/давньоукраїнського дієслова *теребити* „розчищати, викорчовувати ліс”. М. Худаш у результаті блискуче здійсненого етимологічного дослідження цього ойконіма переконливо доводить, що він (ойконім) є відантропонімним посесивним утворенням з суф. *-*ль* від усіченої особової назви „Теребов < Теребовить” (с. 37-38). До речі, на відантропонімне походження цього ойконіма ще в 30-х роках ХХ ст. вказував відомий український ономаст Я. Рудницький і польський краєзнавець Я. Галіге. Другий зокрема писав, що назва поселення Теребовль означає “власність Теребова, сина Тереба” (див. Haličzer J. Słownik geograficzny, Tarnopol, 1935, s. 255).

Ми детальніше зупинилися на розкритті змісту першого розділу книги М. Худаша і М. Демчук тому, що в ньому автори подають своє бачення теоретичних і практичних питань сучасної ономастики.

Усі три книги побудовані у формі словникових статей, у яких подано інформацію про сучасну локалізацію поселень, виявлені автором (авторами), найдавніші фіксації ойконімів в історичних писемних пам'ятках, а ще визначення словотвірного типу назв за їх походженням і, нарешті, запропоновано етимологію кожного топоніма, наприклад: **Дроботвір** (Ль.), зг[адуються] 1485р. в напис[анні] Dobrotwor ... посесив на -**ль* від ОН (= особова назва) *Добротворь. Перв. знач. “Добротворь (двор або ін.)”, пор. Добромиль, Доброславь, Доброчесть і под. **Жалибори**, теп. **Жалибори** (Ів.-Фр), зг. 1440р. в напис. Zelibor..Zeliborz.. посесив на -**ль* від ОН Желиборь. Перв. знач. “Желиборь (двор або ін.)” З ХУІ ст. вживається новий варіант Желибори – плюральна родова назва від ОН Желиборь із значенням желиборы “рід (або піддані) Желибора”... Желибори – “НП, який заселяють желиборы” (с.69) і ін. У таких статтях часто дається відносно широка інформація про характер антропонімів, зафіксованих в основах аналізованих ойконімів. І це цілком закономірно, адже М. Худаш є насамперед антропонімістом, глибоким знавцем і найавторитетнішим дослідником історії української антропонімії. Розмір словникових статей, поданих у цих

монографіях М. Худаша, є неоднаковим. Одні статі займають 1/5 чи навіть 1/6 частину сторінки книги (пор. *Бодоліє, Болестрашичі, Борислає*), інші можуть займати навіть 2-2,5 сторінки книги (напр., *Обориц, Ожидіє, Почати* та ін.).

У першій книзі аналізуються ойконіми Карпат і Прикарпаття, що „походять від особових назв” різного походження (можливо, точніше було б сказати, в основах яких засвідчені різні за походженням особові назви). Зокрема, у першій книзі аналізуються давньослов'янські композитні імена та українські композитні прізвиська, а ще варіанти відкомполітичних власних імен з усіченнями всередині цих імен на зразок „indeclinabile + nomen”, а також префіксальні видапелятивні українські прізвиська. Ойконіми першої частини першої книги можуть бути проілюстровані назвами типу *Гориславичі, Доброгостіє, Хотимир, Білоголови, Голозубовичі, Нисколизі*, а другої – назвами на зразок *Вибранівка, Заболотіє* та ін.

Цілком правильно, що до групи відантропонічних ойконімів М. Худаш зараховує назви поселень на зразок *Заболотіє, Заватіє, Підсосніє* і под., адже у словниках слов'янських антропонімів подібні особові назви фіксуються порівняно часто, напр. *Забой, Завидь, Загорь, Подебрадъ, Подлесь, Подосень* (Морошкин М. Славянский именовослов, СПб., 1867, с. 86-87, 152) та ін. Слід відзначити, що у краєзнавчій і, на жаль, не тільки краєзнавчій літературі назви цього типу однозначно визначаються як утворення за місцем розташування об'єкта. Кваліфікація ойконімів на зразок *Заболотіє, Заватіє, Підсосніє* як видапелятивних (топографічних) свідчить про те, що автори подібних праць не достанько обізнані із законами української мови взагалі і з законами словотворення зокрема. Антропоніми на зразок *Заболото, Зават, Підсосна* у мовознавстві прийнято визначати як окрему модель префіксальних видапелятивних прізвиськ, які вживаються в різних мовах, наприклад: біл. *Замоста*, пол. *Zagał, Zalas*. Окремі з таких антропонімів можуть бути кваліфіковані і як відкомполітичні (гіпокористичні) особові назви, напр.: *Виґад, Вимисл, Забрат, Завид* і под.

Ми погоджуємося з М. Худашем, що антропоніми на зразок **Завад, *Збор, *Небран, *Ослає* і под. виникли „внаслідок усічення другого складу препозитивного компонента імені-композита і зрощення його початкового складу з постпозиційним компонентом”, в

результаті чого вони „набули форм і змісту відапелятивних префіксальних конструкцій” (с. 9).

Автор, цілком слушно, не заперечує можливості творення подібних варіантів антропонімів, передусім із заперечною часткою *не-*, внаслідок приєднання цієї частки до уживаних самостійно особових власних імен, напр.: *Ненад, Неслух, Нестан* і под. Однак, якщо такі антропоніми наявні в основах ойконімів на *-*ь, -ичі, -инці, -івці* і ін., то ми однозначно схильні кваліфікувати їх як відкомполітивні деривати.

У першій книзі автори розглянули понад 330 ойконімів, з них з давньослов'янськими/давньоукраїнськими іменами-комполітатами в основах на зразок *Дрогомишль, Желібори, Ярославичі* та українськими комполітиними прізвищами 129 назв, напр.: *Кобиліволоки, Кривотули, Низкотизи* і под., а з відкомполітиними (гіпокористичними) давньослов'янськими / давньоукраїнськими іменами в основах на зразок *Бучач, Завидче, Збараж, Зборів, Незвисько, Перемилів* і под., а також з префіксальними відапелятивними українськими прізвищами на зразок *Неслухів, Обаринці, Озимани, Розношинці, Упалів* і ін. – 204 назви.

У другій книзі М.Худаша “Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів” (Київ, 1995) проаналізовано, за нашими підрахунками, близько 600 ойконімів зі слов'янськими відкомполітиними власними особовими іменами в основах. У поданих назвах поселень визначеного регіону автор виділяє дві групи: першу з них творять приблизно 460 ойконімів, які, на думку автора, однозначно “утворені від відкомполітичних слов'янських імен” на зразок *Живачів, Жидачів, Красичі, Любачів* та под., другу групу творять 137 назв поселень указаної території, що “утворені від сумнівно відкомполітичних слов'янських імен”, тобто вони можуть походити як від відкомполітичних слов'янських імен, так і від слов'янських відапелятивних імен чи навіть від варіантів церковно-християнських імен, напр.: *Вальки, Носаті, Опешичі, Раїв* і под.

Заголовок третьої книги М.Худаша “Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (утворення від відапелятивних антропонімів) (Львів, 2004) сигналізує, що ця книга присвячена аналізу тих назв поселень означеної території, в основах яких засвідчені слов'янські автохтонні відапелятивні особові імена. У книзі, дійсно, домінують названі ойконіми, однак у ній автор нерідко

розглядає ще назви поселень з відкомпозитними слов'янськими особовими іменами в основах, напр.: *Будин, Бутина, Гойнак, Дубринич* (<*Добринич*) та ін. Загальне число проаналізованих у книзі назв поселень, за нашими даними, становить близько 1500 одиниць, напр.: *Волчатичі, Гтинки, Драпаки, Кліводин, Лопатин* і ін.

Ми повністю погоджуємося з висновком М. Худаша, що карпатські і прикарпатські відантропонімні ойконіми, в основах яких засвідчені давньослов'янські/давньоукраїнські композитні та відкомпозитні імена, виникли в основному в давньоруський/давньоукраїнський період, хоча значне число назв уперше фіксується щойно у пам'ятках XIV - XVI ст. Останній факт спричинений позамовними чинниками: по-перше, з давніших століть у нас збереглося відносно незначне число відповідних писемних джерел, які найчастіше фіксують назви поселень; по-друге, збережені сьогодні писемні пам'ятки найчастіше подають назви адміністративно й економічно найважливіших населених пунктів, а більшість назв поселень на *-ичі, -инці, -івці, -ин, -ів* і под. були переважно невеликими сільськими населеними пунктами. Зрозуміло, що до того ж періоду належить виникнення більшості топонімних моделей на **-jь* (*-*je, -*ja*), *-ичі, -івці, -инр, -ів* (<*ов*), *-ин, -и/-і, -ськ* та ін. Виняток становлять хіба що назви на *-івка, -щина*, може, окремі назви на *-ани* та под.

І хоча у названих фундаментальних книгах М. Худаша подано сотні блискучих пояснень структури деривації і походження українських карпатських і прикарпатських ойконімів, у них одначе все ж іноді трапляються окремі дискусійні, а в поодиноких випадках і не цілком прийнятні, на нашу думку, етимології. Хочемо нагадати, що у мовознавчій науці існує чимало етимологій назв, які були висловлені одними вченими, а інші дослідники завжди намагалися їх удосконалити, доповнити чи навіть повністю відкинути як непереконливі чи застарілі. В ономастиці це є річчю звичайною, оскільки не всі дослідники в однаковій мірі володіють даними з історичних пам'яток. Крім цього, для різних періодів властиве своє бачення певних проблем.

У першій книзі, написаній М. Худашем у співавторстві з М. Демчук, до відпантропонімних чомусь зараховано ойконім *Білобожниця*. Автор кваліфікує цю назву як утворення за допомогою

суф. **-ниц-я** ... від „теоніма бѣлобогъ”. Перв. знач. „приміщення, капище чи теребище, в якому поклонялися, приносили жертви Білобогові” (с. 57). Якщо б аналізований ойконім був утворений від антропоніма, то він мусив би звучати як **Білобоже* (<**Бѣлобожѣ*), а не *Білобожниця*, й виражав би посесивність чи пам’ятковість. Однак формант *-ниц-я* не творив і не творить відантропонімічних ойконімів з подібним значенням. Між тим в українській мові здавна вживається апелятив *божниця* на означення „храм, церква”, тобто приміщення, в якому поклоняються Богам. Саме тому ми вважаємо, що ойконім *Білобожниця*, найімовірніше, виник шляхом лексикалізації первісного словосполучення *Біла божниця* з наступною його десинтагматизацією до *Білобожниця*. Також не цілком переконливим видається нам подане тут пояснення походження назви населеного пункту *Валигора* – „семантично від ОН *Валигора*... з перв. знач. „НП (=населений пункт), в якому проживає (або яким володіє) *Валигорд*” (с. 61). Володіння поселенням, тобто означення приналежності у давніх слов’янських (зрозуміло і в давньоукраїнській) мовах завжди виражалося або спеціальними формантами, або ж формою родового відмінка. У конкретному випадку більш прийнятним, гадаємо, було б твердження, що ойконім *Валигора* походить від форми родового відмінка давнього антропоніма **Валигорь* і виражає приналежність, пор. давні *Святогорь*, *Сестровгорь*, *Сингорь* (Морошкин, с.174-178). Аналогічного походження є, на нашу думку, також аналізовані в першій книзі ойконіми: *Капамаса* (с. 71), *Козигора* (с. 73), *Лѣвобрат* (с. 77) *Речивол* (с. 83-84), *Хвалибога* (с. 93), *Чорноголова* (с. 95), *Загода* (с. 110) та ін., у другій – *Бабутиха* (239), *Верхутка* (59), *Катинка* (262) та под., у третій – *Бачка* (23), *Библо* (29), *Дерниха* (98) і ін. Зокрема ойконім *Козигора* однозначно походить від форми родового відмінка давньослов’янського/давньоукраїнського особового імені **Казигор* і виражає значення приналежності. Імовірність існування такого імені підтверджують давньослов’янські імена на зразок *Казимирь*, *Горивой*, *Гориславь*, *Святогорь*, *Сингорь* та под. (Морошкин, с.62-178).

Визначаючи походження назви смт *Гримайлів*, що на Тернопільщині, М.Худаш правильно стверджує, що “це посесив на **-ов(>-ів)** від ОН **Гримало*” (с.83). Проте автор тут же констатує, що в доступних йому ономастиконах він не виявив особової назви *Грима(й)ло*, тому схильний кваліфікувати його (антропонім) як

гіпокористик від композита *Гримислав* і под. Між тим у "Словнику прізвищ Чернівеччини" (Чернівці, 2002р.), а також у "Словнику українських прізвищ у Канаді" Ф. Богдана (Вінніпег, 1974) фіксуються прізвища *Гримайко, Гримайло, Гримапо*. Сказане дозволяє припускати, що ойконім *Гримайлів* міг утворитися і від видапелятивного антропоніма. Непереконливим, на нашу думку, є твердження автора, що назва м. *Хотин*, над Дністром на Буковині, утворена від ОН *Хота* і посесивного суф. **-ин** (с. 221). Наведена етимологія була б абсолютно правильною, якби не той факт, що у найдавніших писемних фіксаціях ця назва вживається з м'яким фінальним **-инь**: *Хотинь* (1400 р.), *до Хотиня* (1453р.), *Хотеня* (1499р.) *подь Хотинемь* (1467р.) і под., а також те, що й сьогодні корінні жителі Хотинщини, говорячи про своє місто, кажуть "*Хотинь, ти до Хотиня*". Викладене вище свідчить, що цей давній ойконім утворився не за допомогою суф. **-ин**, а за допомогою архаїчного суфікса **-*їь** від ОН **Хотинь*, пор. *Хотен*, що є усіченим варіантом давнього імені-композита **Хотиньгь*, пор. *Хотеборь, Хотимирь, Братоньгь* (Морошкин, с. 26,201). Сучасне звучання цього ойконіма з депалаталізованим фінальним **-ин** закріпилося, на нашу думку, під впливом численних утворень з посесивним суф. **-ин** як на території Буковини, так інших сусідніх теренах, напр.: *Бабин, Звенячин, Кліводин, Коболчин, Ружишин* і под.

Зауважені нами дискусійні тлумачення окремих ойконімів зазначеної території абсолютно не применшують нашої високої оцінки названих праць М.Худаша. Рецензовані книги є надзвичайно актуальними ще й тому, що в них аналізуються передусім відантропонімні ойконіми найдавнішого періоду виникнення, а крім цього більшість проаналізованих автором ойконімів стали об'єктом наукового вивчення вперше.

Рецензовані книги можуть бути добрим зразком для проведення подібних досліджень, присвячених вивченню ойконімії інших регіонів України. Ці праці ми схильні розцінювати як етапні явища в українській ономастиці і переконані, що вони, без сумніву, стануть настільними книгами для багатьох українських ономастів.

Дмитро Бучко